

JAN ILUK

Katowice, Polen

Terminologia prawna i prawnicza z perspektywy interlingwalnej

1. Przedmiot i cel analizy interlingwalnej

Przedmiotem analizy interlingwalnej są polskie nazwy dwuwyrazowe oraz ich niemieckie odpowiedniki występujące w języku prawnym i prawniczym. Szczególne zainteresowanie tą grupą terminologiczną wynika z następujących powodów:

– Za wyborem nazwy jako jednostki badawczej przemawiają dane statystyczne. Według ustaleń Gajdy (1990:96) polskie systemy terminologiczne zawierają do 90% nazw złożonych. Natomiast ze statystycznych badań języka prawnego wynika, że na 100 najczęstszych form podstawowych słów w języku prawnym przypadają 54 nazwy, podczas gdy w polszczyźnie współczesnej tylko 12 (Malinowski 2006:70). Wysokie nasycenie tekstów nazwami złożonymi wynika z potrzeby precyzyjnego nazywania instytucji i stanów prawnych za pomocą dwóch różnicujących cech (Iluk 1993:169).

– Polskie systemy terminologiczne składają się głównie ze związków wyrazowych, czyli tworzone są w drodze derywacji syntaktycznej (Gajda 1990:96).

– W przeciwieństwie do języka polskiego dominującym typem słotwórczym, wykorzystywanym w tworzeniu terminów w języku niemieckim, jest kompozycja.

– W dużej części związki wyrazowe i złożenia w funkcji terminologicznej spełniają zasadę semantycznej transparentności (Selbstdeutigkeit), to znaczy zrozumienie terminu nie wymaga żadnego kontekstu, a o jego znaczeniu, nie zawsze pełnym, informują z jednej strony zawartość semantyczna składników i relacja syntagmatyczna między nimi, a z drugiej miejsce w systemie terminologicznym.

– Cechami wspólnymi ekwiwalentnych związków wyrazowych i złożeń są podobna funkcja denotacyjna i motywacja co najmniej dwoma wyrazami samoznaczącymi.

– Diametralnie odmienny sposób tworzenia terminów oraz różny poziom eksplikacji semantycznych relacji między składnikami w obu językach wpływają na skomplikowaną sieć relacji interlingwalnych. W dalszej części artykułu zostanie podjęta próba ich opisu.

2. Grupa wyrazowa w badaniach leksykalnych

W polskich opracowaniach grupy wyrazowe określa się bardzo różnie: zestawienia, skupienia terminologiczne, terminy wieloelementowe, nazwy złożone, gotowe formuły słowne, syntagmy skonwencjonalizowane, swoiste połączenia wyrazowe¹. Jeszcze większe zróżnicowanie terminologiczne obserwuje się w pracach germanistycznych: *Nominationsstereotype*, *phraseologische Termini*, *Routineformeln*, *fachspezifische Benennungseinheiten*, *syntaktische Wortverbindungen*, *Mehrworttermini*, *feste Substantivgruppen*, *verfestigte Wortverbindungen*, *Kollokationen*². Przytoczone nazwy implikują różne podejścia metodologiczne oraz akcentują różne cechy przedmiotu badań: formalną stałość, idiomatyczność oraz semantyczną niepodzielność. Liczba i rodzaj składników oraz kombinatoryka tych cech stanowią podstawę typologii związków wyrazowych³. Jednakże nie są one wolne od problemów teoretycznych, ponieważ stopnie idiomatyczności, terminologiczności i łączliwości są płynne⁴. W związku z tym ustalanie kategorii lub klas połączeń wyrazowych jest dyskusyjne i niejednokrotnie budzi różne wątpliwości, zwłaszcza podczas analizy konkretnego materiału językowego⁵. Z perspektywy konfrontatywnej istotną kwestią jest struktura nazwy prawnej i jej semantyczna motywacja, ponieważ istniejące różnice interlingwalne w tych zakresach nie są regularne i tym samym przewidywalne.

3. Nazwa jako jednostka badawcza w interlingwalnych analizach profesjolektów

Przyjmując nazwę za jednostkę badawczą, usuwa się na dalszy plan wyżej wymienione kwestie. W logice nazwą jest taki wyraz lub związek wyrazowy, który w zdaniu może być użyty jako podmiot lub orzecznik (Lewandowski/Malinowski/

¹ Por. np. Szulc (1971), Starzec (1984), Gajda (1990).

² Por. np. Bahns (1996), Steyer (2000), Wotjak/Heine (2005).

³ Por. np. Starzec (1984), Gajda (1990), Hausmann (1984).

⁴ Więcej na ten temat w Szubert (2010).

⁵ Por. np. dyskusję na temat granicy między niemieckimi złoženiami i tak zwanymi *Zusammenbildungen* w Ortner/Ortner (1984:41).

Petzel 2004:131). Nazwy ze względu na liczbę słów dzieli się na proste i złożone. Te złożone, będące przedmiotem niniejszej analizy, składają się z dwu lub więcej samoznaczących wyrazów. Ich połączenie jest oparte na konwencji, której źródłem w tekstach prawnych są regulacje ustawowe lub utrwalony uzus, a znaczenie nazwy określa legislator poprzez normy prawne lub definicje kontekstowe. Desygnatami nazw w tekstach prawnych i prawniczych są instytucje lub stany prawne. Dodatkowym ich walorem jest łatwość identyfikacji w tekstach, czego nie można stwierdzić w wypadku kolokacji, syntagm skonwencjonalizowanych lub skupień. Identyfikacja nazw nie wymaga stosowania złożonych procedur weryfikacyjnych. O statusie danej grupy wyrazowej w konkretnym tekście decydują wyłącznie jej miejsce w zdaniu i funkcja denotacyjna⁶. Ponadto proces identyfikacji ułatwiają struktury nominacyjne, które można wyodrębnić dla każdego języka. Badane tu nazwy dwuczłonowe w języku polskim i niemieckim składają się z nadrzędnika, inaczej członu określanego, i podrzędnika, członu określającego⁷. Nadrzędnikiem jest rzeczownik, a podrzędnikiem rzeczownik, przymiotnik lub inna część mowy pełniąca jego funkcję, na przykład imiesłów przymiotnikowy. Człony tworzące nazwę mogą być zespolone na zasadzie złożenia, to znaczy bez fleksyjnych wykładników relacji syntaktycznych, albo z eksplicytnie wyrażonymi relacjami syntagmatycznymi. Drugim ważnym elementem schematu nominacyjnego jest motywacja semantyczna, będąca podstawą zawartości informacyjnej grupy wyrazowej. Semantyka składników i łącząca je relacja syntagmatyczna decydują o znaczeniu nazwy złożonej, o ile nie nastąpiła daleko idąca leksykalizacja grupy wyrazowej, zaciemniająca motywację semantyczną (Morciniec 1964). Stosowna wiedza jest niezbędna wtedy, kiedy składniki złożenia tylko ogólnie wskazują na wybrane elementy znaczeniowe, natomiast nie obejmują całego znaczenia. Z tego względu należy je traktować jako skróty pojęciowe (ergänzungsbedürftige Benennungskürzel) (Sisak 2005:33). Ponadto o znaczeniu nazwy prawnej może decydować w równym stopniu to, co tkwi w niej *in praesentia*, jak i *in absentia*⁸.

4. Relacje interlingwalne między ekwiwalentnymi nazwami w polskich i niemieckich tekstach prawnych i prawniczych

W badaniach interlingwalnych istotną rolę odgrywa relacja ekwiwalencji⁹. Na jej podstawie stwierdza się, w jakim stopniu określone elementy z dwóch różnych języków są sobie równoważne. Według Stolze (1999:49) terminy z dwóch języ-

⁶ W tym sensie terminy tworzą specjalną podkategorię nazw.

⁷ W logicznych analizach nazw wyróżnia się argumenty i funkctory nazwotwórcze.

⁸ Por. Pieńkos (1999:120).

⁹ W literaturze przedmiotu rozróżnia się ekwiwalencję denotacyjną, konotacyjną, normatywną, pragmatyczną i formalno-estetyczną (Koller 1992:214 n.).

ków można uznać za równoważne, jeśli ich zawartość pojęciowa wykazuje jakieś wspólne minimum. Przyjmując to kryterium, należałoby uznać grupę wyrazową *notwendige Abwehr* za ekwiwalent polskiej nazwy *obrona konieczna*, ponieważ spełnia warunek tożsamości pojęciowej na poziomie minimalnym. Kjaer (1999:72 n.) prezentuje pogląd, że znaczenia pojęć prawnych definiowane są w określonym porządku prawnym i mają swoje odniesienia w złożonym systemie przepisów obowiązujących w danym kraju. Z tego powodu przypadki pełnej ekwiwalencji między pojęciami prawnymi z dwóch lub więcej systemów prawnych stanowią wyjątek. Zasadniczo występuje ekwiwalencja częściowa lub zerowa. W takich wypadkach tłumacz może posłużyć się ekwiwalentem funkcjonalnym lub ekwiwalentem, który nie jest związany z konkretnym systemem prawnym.

Sandrini (1996:140 n.) uważa jednak, że wymóg ekwiwalencji terminologicznej jest spełniony w najwyższym stopniu, jeśli tożsame są intensywne nazwy, podczas gdy ekstensje nie muszą się pokrywać, ponieważ ich określenie zależy od szczegółowych regulacji prawnych, wykładni i orzeczeń sądowych. Z tego powodu ekwiwalencja terminologiczna między różnymi systemami prawnymi może być tylko częściowa lub aproksymatywna, a analizy terminologiczne mogą dostarczać jedynie informacji o znaczeniu pojęć w dwóch różnych systemach prawnych, natomiast nie mogą gwarantować żadnej ekwiwalencji. Inaczej wygląda sprawa w wypadku tłumaczenia tekstów prawnych. Tu wymagana jest według Sandriniego (1996:35) nie tyle pełna ekwiwalencja pojęciowa, ile tekstowa, a jej ustalenie jest podstawowym zadaniem tłumacza. W przypadku nazw występujących w tekstach prawnych i prawniczych podstawowymi wyznacznikami równoważności są ekwiwalencja pojęciowa (denotacyjna) i normatywna. Ekwiwalencja pojęciowa określa stopień zgodności denotacyjnej (referencjalnej) nazw, natomiast ekwiwalencja normatywna stopień przymusu selekcji formy językowej.

Interlingwalne problemy ekwiwalencji denotacyjnej ilustruje polska nazwa *obrona konieczna* i jej niemieckie odpowiedniki. Wydawałoby się, że przekładając poszczególne składniki polskiej nazwy zgodnie z ich semantyką oraz przez analogię do *notwendige Reaktion*, *notwendige Maßnahmen*, *notwendige Reparaturen* lub *notwendige Versicherung*, niemieckimi odpowiednikami mogłyby być *notwendige Verteidigung* albo *notwendige Abwehr*. Okazuje się, że antycypowany termin *notwendige Verteidigung* istnieje w niemieckim języku prawnym, ale ma zupełnie inną funkcję denotacyjną¹⁰. Oznacza *obronę z urzędu*, którą zgodnie z obowiązującymi przepisami należy zapewnić podsądnemu, między innymi w procesie karnym¹¹. Z tego powodu termin *notwendige Verteidigung* nie może być ekwiwalentem polskiego terminu *obrona konieczna*. Drugi antycypowany nadrzędnik *Abwehr* implikuje semantyczny związek z obroną wojskową (np. *die Abwehr eröffnete das Feuer*), sportową (np. *Abwehr eines Machtballs*), ochroną

¹⁰ Por. § 137 StPO lub Creifelds Rechtswörterbuch (1990:1256 n.).

¹¹ Słownik Kilian (1996:672) podaje nieprawidłowy i tym samym niezrozumiały ekwiwalent w języku polskim *obrona obligatoryjna*.

przed zewnętrznymi zagrożeniami (*notwendige Abwehr von Gefahren für die öffentliche Sicherheit oder Ordnung*), służbą wywiadowczą, wewnętrznym oporem (*mit innerer Abwehr reagieren*) lub obroną organizmu przed chorobami (*zur Abwehr von ansteckenden Krankheiten*). Zatem brak łączliwości z nazwami instytucji prawnych wyklucza użycie go jako składnika ekwiwalentnej nazwy w języku niemieckim. Natomiast prawidłowy ekwiwalent *Notwehr* ma wprawdzie te same motywy nazwotwórcze, co nazwa polska i antycypowane ekwiwalenty niemieckie, ale jego leksykalna struktura jest wypełniona specyficznie¹². Z perspektywy języka polskiego trudno ją przewidzieć, ponieważ w języku docelowym istnieje kilka synonimów, które ze względów znaczeniowych mogłyby być użyte jako składniki tej nazwy. Jednakże istniejące między nimi różnice, dotyczące frekwencji użycia, niuansów semantycznych, tworzonych pól kolokacyjnych, zakresów gniazdowości i odmiennej produktywności w tworzeniu terminów, mają wpływ na repartycję zakresów nazywania specyficznych obiektów lub stanów. Potwierdza to niemiecki ekwiwalent *obrony koniecznej*, który wykazuje bezpośredni związek z polem kolokacyjnym podrzędnika *Not*, a nie przymiotnika *notwendig*. Por. *Notweg*, *Nothilfe*, *Notlösung*, *Notstand*, *Notgesetz*, *Notlandung*.

Zagadnienie ekwiwalencji preskryptywnej unaocznia niemiecka grupa wyrazowa *biologischer Vater*, używana głównie na forach internetowych, których uczestnikami są z reguły nieprawnicy. W przepisach prawnych i orzeczeniach sądowych występuje zaś wyłącznie termin *leiblicher Vater*, mimo że funkcja denotacyjna obu nazw jest identyczna. W języku polskim w obu kontekstach używa się nazwy *biologiczny ojciec*, która pod względem motywów nazwotwórczych jest bardziej podobna do niemieckiej nazwy niebędącej terminem prawnym. Zasada ekwiwalencji normatywnej wymusza zatem przekład polskiej nazwy *biologiczny ojciec* w tekstach prawnych wyłącznie za pomocą *leiblicher Vater*. W innych kontekstach tego obowiązku nie ma.

Kwestia selekcji formy językowej nazwy nie dotyczy wyłącznie wyboru między nazwą o charakterze terminologicznym i nieterminologicznym. W przypadku przekładu nazwy *walne zgromadzenie* na język niemiecki można użyć dwóch terminów: *Hauptversammlung* lub *Generalversammlung*. Nie są to jednak nazwy synonimiczne, mimo że ich podstawowa zawartość informacyjna jest podobna: obie nazywają najwyższy organ zarządzający w określonych w prawie jednostkach prowadzących działalność gospodarczą. Różnica merytoryczna polega na tym, że *Generalversammlung* służy do nazwania walnego zgromadzenia między innymi w spółdzielniach, stowarzyszeniach, organizacjach politycznych lub społecznych. Natomiast *Hauptversammlung* w prawie niemieckim to walne zgromadzenie zwoływane tylko w spółkach handlowych¹³. Zatem zachowanie ekwi-

¹² Na taki wybór składnika niemieckiej nazwy mógł mieć wpływ zwrot: *sich zur Wehr setzen*.

¹³ W prawie szwajcarskim nie ma takiego rozróżnienia.

walencji pojęciowej i normatywnej wymaga świadomej selekcji nazwy zgodnie z zakresem jej użycia w danym dziale prawa.

Jeszcze inny problem ekwiwalencyjny zachodzi np. między niemieckimi nazwami *Kindergeld*, *Kinderzulage*, *Familienbeihilfe* i polskim odpowiednikiem *zasiłek rodzinny*. Pierwsza różnica polega na tym, że nazwa *Familienbeihilfe* obowiązuje w prawodawstwie austriackim, a *Kinderzulage* w szwajcarskim. Natomiast w prawie niemieckim rozróżnia się między *Kinderzulage*, które określa świadczenia pieniężne na rzecz dzieci urzędników państwowych (tak zwane *Beamte*), i *Kindergeld*, którym nazywa się te same świadczenia na rzecz pozostałych grup zawodowych. Przykład ten wskazuje, że ustalając ekwiwalencję nazw, dodatkowo trzeba uwzględnić terminologiczne normy preskryptywne, obowiązujące w danym systemie prawnym. Bez stosownej wiedzy niemożliwy jest świadomy wybór adekwatnej nazwy w przekładzie na język docelowy. Słowniki specjalistyczne, z których korzysta tłumacz, nie pomagają w rozwiązaniu tego problemu, ponieważ rzadko zawierają informacje o repartycji znaczeniowej lub terytorialnej sterminologizowanych nazw¹⁴.

Z powyższego wynika, że oprócz funkcji denotacyjnej ważną rolę odgrywa kwestia normatywna. Obowiązujące normy preskryptywne wymagają ścisłego przestrzegania zakresów repartycji nazw pod względem ich terminologiczności, terytorialnego użycia ze względu na odrębne systemy prawne obowiązujące w krajach niemieckojęzycznych lub nawet specyficznego użycia w określonym dziale prawa.

5. Klasyfikacja interlingwalnych ekwiwalencji między niemieckimi i polskimi nazwami prawnymi

W interlingwalnych badaniach nazw szczególna uwaga powinna być skierowana na trzy podstawowe cechy: kategorie składników nazwy, sposób, a nie stopień ich zespolenia oraz selekcję motywów nazwotwórczych, a nie stopień leksykalizacji nazwy. Uwzględniając wymienione cechy i ich interlingwalne kombinacje, można ustalić następujące typy ekwiwalencji:

5.1. Zgodność kategorialna i semantyczna składników oraz relacji syntagmatycznych

Do tej grupy zalicza się takie nazwy, których kategorie składników, sposób ich zespolenia i selekcja motywów nazwotwórczych są podobne.

¹⁴ Systematyczne różnice terminologiczne w austriackim i niemieckim systemie prawnym podaje Lohaus (2000).

5.1.1. A+N <i>unerlaubte Handlung</i> <i>erforderliche Aufwendungen</i> <i>bedingtes Kapital</i>	A+N ¹⁵ <i>czyn niedozwolony</i> <i>nakłady konieczne</i> <i>kapitał warunkowy</i>
5.1.2. N+D <i>Erteilung der Prokura</i> <i>Übertragung der Aktien</i> <i>Organe der Gesellschaft</i>	N+D <i>ustanowienie/udzielenie prokury</i> <i>przeniesienie akcji</i> <i>organy spółki</i>
5.1.3. N+PN <i>Anteil am Verlust/Gewinn</i> <i>Berufung in Strafsachen</i> <i>Recht auf Verteidigung</i>	N+PN <i>udział w stratach/zyskach</i> <i>rewizja w sprawach karnych</i> <i>prawo do obrony</i>

5.2. Zgodność kategoriałna i semantyczna składników, odmienny sposób zespolenia

Grupę tę tworzą ekwiwalentne nazwy, które cechuje zgodność kategoriałna i semantyczna składników, natomiast różnią się sposobem ich zespolenia.

5.2.1. Złożenie nominalne	Konstrukcja atrybutywna z przydawką dopełniaczą
NN <i>Willenserklärung</i> <i>Firmengebrauch</i> <i>Gesellschafterversammlung</i>	N+D <i>oświadczenie woli</i> <i>używanie firmy</i> <i>zgromadzenie wspólników</i>
5.2.2. Złożenie nominalne	Konstrukcja atrybutywna z przydawką przyimkową
NN <i>Arbeitsunfähigkeit</i> <i>Lebensversicherung</i> <i>Inhaberaktien</i>	N+PN <i>niezdolność do pracy</i> <i>ubezpieczenie na życie</i> <i>akcje na okaziciela</i>

¹⁵ Znaczenie użytych symboli: NN = złożenie nominalne, N = rzeczownik, A = przymiotnik, D = rzeczownik w dopełniaczu, PN = grupa przyimkowa.

5.2.3. Konstrukcja atrybutywna z przydawką przyimkową	Konstrukcja z przydawką przymiotną
N+PN <i>Vergütung in Geld</i>	N+A <i>wynagrodzenie pieniężne</i>
5.2.4. Konstrukcja atrybutywna z przydawką przyimkową	Konstrukcja atrybutywna z przydawką dopełniaczową
N+PN <i>Anspruch auf Leibrente</i> <i>Insassen von Kraftfahrzeugen</i>	N+D <i>prawo dożywocia</i> <i>pasażerowie pojazdów mechanicznych</i>

5.3. Odmienne kategorie składników i reguły zespolenia, podobna selekcja składników pod względem semantycznym

Grupę tę tworzą ekwiwalentne nazwy, które mają odmienne kategorie składników i reguły zespolenia oraz podobną selekcję składników pod względem semantycznym. Niemieckie nazwy mają strukturę złożenia, natomiast w polskich odpowiednikach podrzędnikiem jest przymiotnik adnominalny. Ze względu na funkcję klasyfikującą występuje on po nadrzędniku. Istniejące różnice interlingwalne dotyczą szyku i sposobu zespolenia składników.

Złożenie nominalne	Konstrukcja z przydawką przymiotną
NN <i>Nachtschicht</i> <i>Vertragstrafe</i> <i>Vertragsklausel</i>	N+A (A = przymiotnik denominalny) <i>nocna zmiana</i> <i>kara umowna</i> <i>klauszula umowna</i>

5.4. Podobne reguły zespolenia, odmienna selekcja podrzędnika pod względem semantycznym

Grupę tę stanowią ekwiwalentne nazwy, których podrzędniki różnią się pod względem semantycznym, to znaczy – ich leksykalna zawartość semantyczna nie pokrywa się, natomiast sposób zespolenia jest podobny.

A+N

*Unübertragbares Recht**Offene Gesellschaft**Gemeinnütziger Zweck*

N+A

prawo *niezbywalne*spółka *jawna*cel *społeczny*

5.5. Odmienny sposób zespolenia, odmienna kategoria składników i selekcja podrzędnika pod względem semantycznym¹⁶

Ta kategoria ekwiwalentnych nazw różni się tym, że w języku niemieckim mają one formę złożenia, a w języku polskim grupy imiennej z przydawką przymiotną oraz semantycznie niekongruentny podrzędnik.

5.5.1. NN

*Volkswirtschaft**Sachmangel**Leibrente*

N+A

gospodarka *narodowa*wada *fizyczna*renta *dożywotnia*

5.5.2. NN

Pflichtverteidiger

N+PN

obrońca z *urzędu*

5.5.3. AN

*Frühschicht**Spätschicht*

A+N

*pierwsza zmiana**druga zmiana*

5.6. Odmienny sposób zespolenia i odmienna selekcja nadrzędnika pod względem semantycznym

Ta grupa ekwiwalentnych nazw charakteryzuje się tym, że w języku niemieckim mają formę złożenia, a w języku polskim grupy imiennej z przydawką przymiotną oraz semantycznie niekongruentny nadrzędnik.

NN

*Vermögenslage**Versicherungsprämie**Wohnraum*

N+A

*stan majątkowy (majątku)**składka ubezpieczeniowa**lokal mieszkalny*

¹⁶ W pozostałych typach ekwiwalencji kategoria składników zaznaczana jest stosownym symbolem.

5.7. Odmienność sposobu zespolenia oraz odmienna selekcja nadrzędnika i podrzędnika pod względem semantycznym

5.7.1. NN <i>Geschäftsraum</i> <i>Schriftsatz</i> <i>Ortstermin</i>	N+A <i>lokal użytkowy</i> <i>pismo procesowe</i> <i>wizja lokalna</i>
5.7.2. NN <i>Flurbereinigung</i>	N+D <i>komasacja gruntów</i>
5.7.3. NN <i>Sichthülle</i> <i>Führungszeugnis</i> <i>Beglaubigungsbefugnis</i>	N +PN <i>koszulka na dokumenty</i> <i>zaświadczenie o niekaralności</i> <i>uprawnienie do poświadczania</i>
5.7.4. NN <i>Zahlungsunfähigkeit</i> <i>Notstand</i> <i>Selbstbehalt</i>	N+D+A / N+A+D <i>brak płynności finansowej</i> <i>stan wyższej konieczności</i> <i>udział własny ubezpieczonego</i>

5.8. Odmienność struktury i różna liczba motywów nazwotwórczych

Zbiór ten stanowią ekwiwalentne nazwy, które różnią się liczbą składników. Można tu wydzielić następujące podgrupy:

5.8.1. Nazwa złożona odpowiada nazwie prostej składającej się z jednego wyrazu

W języku niemieckim nazwa ma formę złożenia, natomiast w języku polskim odpowiada jej nazwa prosta, której zawartość semantyczna może być podobna do jednego ze składników nazwy niemieckiej. Często ekwiwalencja semantyczna między poszczególnymi składnikami jest mało transparentna ze względu na historię derywacyjną polskiego odpowiednika.

5.8.1.1. NN <i>Zweigniederlassung</i> <i>Ehescheidung</i> <i>Klageschrift</i>	N <i>oddział</i> <i>rozwód</i> <i>pozew</i>

Pewną podgrupę stanowią te nazwy niemieckie, których odpowiednikiem lub jednym ze składników nazwy w języku polskim jest internacjonalizm.

5.8.1.2. NN (oba człony są wyrazami rodzimymi) <i>Doppelehe</i> <i>Wirtschaftsprüfer</i> <i>Sacheinlage</i>	I (internacjonalizm) <i>bigamia</i> <i>rewident</i> <i>aport</i>
5.8.1.3. NN <i>Nachlasspfleger</i> <i>Vertragsauslegung</i> <i>Versicherungsausweis</i>	I+D <i>kurator spadku</i> <i>interpretacja umowy,</i> <i>wykładnia umowy (?)</i> <i>legitymacja ubezpieczeniowa</i> <i>(dowód ubezpieczenia)</i>
5.8.1.4. AN <i>Höchstpreis</i> <i>Mindestpreis</i>	N+A (A = internacjonalizm) <i>cena maksymalna</i> <i>cena minimalna</i>
5.8.1.5. IN <i>Konkursverfahren</i> <i>Wertpapierhandel</i> <i>Splitting-Vergünstigung</i>	różne schematy składniowe <i>postępowanie upadłościowe</i> <i>obrót papierami wartościowymi</i> <i>ulga z tytułu wspólnego</i> <i>opodatkowania małżonków</i>

5.8.2. Nazwa złożona z dwóch składników odpowiada nazwie złożonej z trzech i więcej składników

Niemieckim dwuskładnikowym złożeniom nominalnym odpowiadają polskie grupy wyrazowe, składające się z trzech składników. Ponadto różnica między nimi polega na sposobie zespolenia oraz różnej, często też odmiennej selekcji motywów nazwotwórczych.

5.8.2.1. NN <i>Freiheitsstrafe</i> <i>Erbschein</i> <i>Bezugsrecht</i>	N+N+N lub N+N+N <i>kara pozbawienia wolności¹⁷</i> <i>stwierdzenie nabycia spadku</i> <i>prawo poboru akcji</i>
5.8.2.2. NN <i>Notstand</i> <i>Pflegekind</i> <i>Rechnungsbericht</i>	N+A+N <i>stan wyższej konieczności</i> <i>dziecko specjalnej troski</i> <i>opinia biegłego referenta</i>

¹⁷ Wyłuszczone składniki nie występują w strukturze niemieckiego ekwiwalentu.

5.8.2.3. NN <i>Jahresabschluss</i>	A+N+A <i>roczne sprawozdanie finansowe</i>
5.8.2.4. NN <i>Beschlußfähigkeit</i>	N+PN+N <i>zdolność do podejmowania uchwał</i>
<i>Petitionsrecht</i> <i>Bauvertrag</i>	<i>prawo do składania petycji</i> <i>umowa o roboty budowlane</i>
5.8.2.5. NN <i>Geburtszulage</i>	Różnego rodzaju grupy wyrazowe <i>jednorazowa zapomoga z tytułu urodzenia się dziecka</i> <i>(potocznie becikowe)</i> <i>(szczególnie) ciężka sytuacja/ szczególnie trudny przypadek¹⁸</i>
<i>Härtefall</i>	<i>koszty poniesione w związku z powołaniem (spółki)</i>
<i>Gründungsaufwand</i>	

5.9. Odmienna struktura i kategoria składników nazw

Grupę tę tworzą niemieckie złożenia, w których podrzędnik jest przyimkiem, natomiast w ekwiwalentnej nazwie polskiej odpowiada mu składnik leksykalny, najczęściej w formie przymiotnika. Jego zawartość semantyczna w różnym stopniu odpowiada znaczeniu implikowanemu przez dany przyimek.

5.9.1. Präp+N <i>Vorleistung</i> <i>Vorvertrag</i> <i>Vorverfahren</i>	N+A <i>świadczenie wcześniejsze</i> <i>umowa przedwstępna</i> <i>postępowanie przygotowawcze</i>
<i>Nachtermin</i> <i>Nachbörse</i> <i>Nachfinanzierung</i>	<i>termin dodatkowy</i> <i>giełda po zamknięciu sesji</i> <i>finansowanie dodatkowe</i>
<i>Nebenkläger</i> <i>Nebenklage</i>	<i>oskarżyciel posiłkowy</i> <i>(brak terminologicznego odpowiednika)</i>
<i>Nebenleistungen</i>	<i>świadczenia dodatkowe</i>
<i>Gegenbürgschaft</i>	<i>poręczenie wzajemne</i>

¹⁸ Nazwa ta oznacza szczególnie trudny przypadek, dla którego można zrobić wyjątek od obowiązujących zasad postępowania decyzyjnego.

Gegenunterschrift
Gegenbuch

kontrasygnata
księga kontrolna

Inną podgrupę stanowią niemieckie nazwy złożone z dwóch składników leksykalnych, którym w języku polskim odpowiada nazwa, w której nadrzędnikiem jest morfem słowotwórczy oznaczający subiekta czynności lub stanu.

5.9.2. NN

Hausgenosse
Versicherungsträger
Schatzmeister

N+sufiks

domownik
ubezpieczyciel
skarbnik

Grupa niemieckich złożów z partykułą w podrzędniku, której w języku polskim odpowiada grupa imienna z przydawką przymiotną.

5.9.3. partykuła+N

Rückwirkung
Rückbürge
Rückantwort

N+A

moc wsteczna
poręczyciel regresowy
zwrotna odpowiedź

6. Wnioski końcowe

Przedstawiona typologia ukazuje złożoną sieć relacji interlingwalnych między polskimi i niemieckimi złożonymi nazwami prawnymi. Stwierdzone różnice dotyczą:

- kategorii składników,
- sposobu zespolenia,
- liczby składników w nazwie oraz
- ich selekcji pod względem semantycznym.

Niektóre różnice formalne mają charakter systemowy, ponieważ wynikają z odmiennych form tworzenia nazw: w języku polskim dominuje derywacja syntaktyczna, a w niemieckim kompozycja. Pozostałe rozbieżności są nieregularne. Wynikają one z różnic interlingwalnych w zakresie frekwencji użycia poszczególnych składników w nazwach prawnych, produktywności schematów nominacyjnych, łączliwości poszczególnych składników, sposobów semantycznego wypełniania schematów nominacyjnych, zakresów gniazdowości i niuansów semantycznych. Wymienione czynniki są na tyle specyficzne dla każdego języka, że bez stosownej wiedzy ustalenie terminologicznego ekwiwalentu na podstawie semantyki składników nazwy w języku wyjściowym nie jest łatwe. Potwierdza to nie tylko praktyka translacyjna, lecz także analiza dwujęzycznych słowników,

w których zdarza się, że podawane w nich ekwiwalenty są nieuzualne. Na przykład „Wielki słownik polsko-niemiecki PWN” (2008) podaje dla polskiego hasła *wizja lokalna* dwa nieuzualne niemieckie odpowiedniki: *Ortsbegehung* i *Tatortbesichtigung*. Prawidłowy ekwiwalent to *Ortstermin*. Często słowniki nie zawierają hasel, których odpowiedniki różnią się w wyżej wymienionych zakresach. Na przykład nazwa *pismo procesowe* nie występuje w tym słowniku ani pod hasłem *pismo*, ani *procesowy*. Podobne mankamenty można stwierdzić w słownikach specjalistycznych¹⁹.

Z powyższego wynika, że problem ekwiwalencji terminów prawnych jest bardzo złożony. Brak stosownych badań utrudnia prace leksykograficzne, kształcenie tłumaczy oraz proces przekładu tekstów fachowych ze względu na duże zagrożenie interferencyjne. Systematyczne badania w tym zakresie mogą pomóc wyeliminować niepoprawnie podane ekwiwalencje w słownikach, uzupełnić zbiór hasel i tym samym ułatwić zdobywanie kompetencji terminologicznej lub zweryfikować antycypowaną formę obcojęzycznego terminu.

Literatura

- BAHNS Jens, 1996, *Kollokationen als lexikographisches Problem*, Tübingen.
 Creifelds Rechtswörterbuch, ¹⁰1990, München.
 GAJDA Stanisław, 1990, *Wprowadzenie do teorii terminu*, Opole.
 HAUSMANN Franz Josef, 1984, *Wortschatzlernen ist Kollokationslernen. Zum Lehren und Lernen französischer Wortverbindungen*, w: *Praxis des neusprachlichen Unterrichts* 4, s. 395–407.
 IŁUK Jan, 1990, *Strategien zur Schließung von Nominationslücken durch fortgeschrittene Deutsch lernende Polen*, w: Prokop I. (red.), *Gesprochene Sprache* 1, Poznań, s. 83–90.
 IŁUK Jan, 1993, *Zur Struktur polnischer und deutscher Personenbezeichnungen in juristischen Texten*, w: Eichinger L.M./Raith J. (red.), *Sprachkontakte. Konstanten und Variablen. Bochum Bochum-Essener Beiträge zur Sprachwandelforschung*, t. 20, s. 161–172.
 KILIAN Alina, 1996, *Słownik języka prawniczego i ekonomicznego polsko-niemiecki i niemiecko-polski*, Warszawa.
 KJAER Anne Lise, 1999, *Überlegungen zum Verhältnis von Sprache und Recht bei der Übersetzung von Rechtstexten der Europäischen Union*, w: Sandrini P. (red.), *Übersetzen von Rechtstexten. Fachkommunikation im Spannungsfeld zwischen Rechtsordnung und Sprache*, Tübingen, s. 61–79.
 KOLLER Werner, 1992, *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*, Heidelberg/Wiesbaden.
 LEWANDOWSKI Sławomir / MALINOWSKI Andrzej / PETZEL Jacek, 2004, *Logika dla prawników. Słownik encyklopedyczny*, Warszawa.
 LOHAUS Marianne, 2000, *Recht und Sprache in Österreich und Deutschland*, Gießen.
 MALINOWSKI Andrzej, 2006, *Polski język prawny. Wybrane zagadnienia*, Warszawa.
 MORCINIEC Norbert, 1964, *Die nominalen Zusammensetzungen in den westgermanischen Sprachen*, Wrocław.
 ORTNER Hanspeter / ORTNER Lorelies, 1984, *Zur Theorie und Praxis der Kompositaforschung*, Tübingen.
 PIENKOS Jerzy, 1999, *Podstawy juryslingwistyki. Język w prawie – Prawo o języku*, Warszawa.

¹⁹ Por. np. hasła *notwendige Abwehr*, *Nachtrunk* i in. w Słowniku Kilian (1996).

- SANDRINI Peter, 1996, Terminologiearbeit im Recht / Deskriptiver begriffsorientierter Ansatz vom Standpunkt des Übersetzers, Wien.
- SISAK Ladislav, 2005, Probleme der deutschen Wortbildung und der Wortbildungsanalyse aus rezeptiver Sicht, Prešov.
- STARZEC Anna, 1984, Rozwój polskiej terminologii motoryzacyjnej od początku do 1945 roku, Opole.
- STEYER Katrin, 2000, Usuelle Wortverbindungen des Deutschen. Linguistisches Konzept und lexikografische Möglichkeiten, w: Deutsche Sprache 2, s. 101–125.
- STOLZE Radegundis, 1999, Expertenwissen des juristischen Fachübersetzers, w: Sandrini P. (red.), Übersetzen von Rechtstexten – Fachkommunikation im Spannungsfeld zwischen Rechtsordnung und Sprache, Tübingen.
- SZUBERT Rafał, 2010, Juristische Phraseologie. Lexikalisierte Benennungseinheiten der Rechtsprache, w: Korhonen J./Mieder W./Piirainen E./Piñel R. (red.), Europhrase 2008, Beiträge zur internationalen Phraseologie, Helsinki, s. 237–248.
- SZULC Aleksander, 1971, Lingwistyczne podstawy programowania języka, Warszawa.
- Wielki słownik polsko-niemiecki, 2008, Warszawa.
- WOTJAK Barbara / HEINE Antje, 2005, Zur Abgrenzung und Beschreibung verbonominaler Wortverbindungen Wortidiome, Funktionsverbgefüge, Kollokationen, w: Deutsch als Fremdsprache 3, s. 143–152.